

STRUCTURI LOGISTICE ÎN RĂZBOIUL MEDIEVAL. IMPLICAȚII ASUPRA VALORII NUMERICE A EFECTIVELOR ANGAJATE

BOGDAN-ALEXANDRU HALIC*

Încercând o abordare a războiului medieval, cea mai facilă și, totodată, cea mai frecventă dintre acestea este cea a campaniilor punctate și/sau decise de bătălii. Acestea sunt relativ ușor de reconstituit, referirile la ele regăsindu-se explicit în izvoare. Considerând că scopul principal al luptei constă în nimicirea adversarului și – eventual – în distrugerea tehnicii de luptă a acestuia, se poate aprecia că reducerea formelor de manifestare a războiului la campanii și bătălii este inadecvată, o asemenea viziune fiind departe de a epuiza subiectul.

În ceea ce privește războiul clasic în spațiul sud-carpatic, izvoarele se referă cu precădere la bătălii, aspect ce tinde să coboare nivelul analizei de la eșalon strategic la eșalon tactic. Se poate afirma chiar că istoriografia tradițională preferă să se refere la „lupte” sau „bătălii” decât să analizeze evoluțiile politico-militare în contextul campaniilor sau războaielor. Echivalența forțată în analiză a bătăliei cu războiul ar avea un oarecare suport dacă războiul s-ar purta stereotip, după algoritmul mobilizare – concentrare – deplasare în zona acțiunilor de luptă angajare/ducere a bătăliei decisive/principale. Într-un asemenea model al războiului, bătălia principală¹ ar decide invariabil soarta întregului război².

Aserțiunea este valabilă, cu siguranță, dar pentru un război în care elementul ludic³ are încă un cuvânt important de spus. Nu trebuie, deci, să mire faptul că într-un asemenea război bătălia se fixează, precizându-se locul și data de comun acord între beligeranți, mergându-se până acolo

* Conferențiar la Școala Națională de Științe Politice și Administrative, București.

¹ Bătălia principală este „/.../ războiul concentrat, centrul de greutate al întregului război /.../. Așa cum razele soarelui se concentrează în focarul oglinzii concave într-o imagine perfectă și la maxima incandescență, tot astfel forțele și împrejurările războiului se concentrează în bătălia principală, într-un efort concentrat suprem” (C. von Clausewitz, *Despre război*, studiu introductiv, note și verificarea științifică a textului de gl. mr. dr. Comellu Soare, București, Editura Militară, 1982, p. 246).

² *Ibidem*, p. 236-250.

³ 3 J. Huizinga, *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 156-178.

încât se delimita, prin pichetare, câmpul de luptă⁴, totul transformându-se într-o întrecere cu reguli prestabilite⁵, ca într-un tumir de amploare. Devine astfel normal ca bătălia de la Crécy să fie „aranjată” în urma unui schimb de scrisori între monarhii francez și englez⁶, sau ca înaintea bătăliei de la Varna tânărul rege al Ungariei, Vladislav care va plăti cu viața modul cavaleresc în care concepea ducerea războiului în această parte a lumii –, să-și trimită – spre stupoarea otomanilor, nefamiliarizați cu principiile eticii cavalești⁷ – „/.../ crainicul său de arme /.../ să meargă în persoană în fața Marelui Turc și să-i anunțe bătălia pentru a doua zi”⁸.

Realitatea nu confirmă însă o asemenea abordare. Pentru a reveni la exemplele citate, victoria engleză de la Crécy nu a însemnat și victoria acestora în Războiul de 100 de ani, după cum înfrângerea creștinilor la Varna nu a însemnat încheierea războiului⁹.

Din cele afirmate până acum rezultă că nu este suficientă studierea/analiza bătăliilor, ci a războiului în ansamblul său. În lipsa unei asemenea priviri de ansamblu, războiul se reduce doar la forma sa clasică, iar aceasta din urmă la confruntarea violentă din câmpul tactic. Se impune a sublinia, în acest context, faptul că două din cele mai strălucite victorii tactice ale oștilor din principatul sudcarpatic – la Rovine (1394/1395)¹⁰ și la Călugăreni (1595) – nu au putut fi exploatate la nivel

⁴ *Ibidem*, p. 169.

⁵ În secolele X-XI ia ființă, sub auspiciile Bisericii mișcarea *pax și tregua Dei* în baza căreia zone întregi (sanctuare, aziluri, piețe, vaduri, străzi etc.) au fost puse sub interdicția de a se comite acolo acte de violență. De asemenea, *tregua Dei* limita – sub amenințarea excomunicării – acțiunile violente, inclusiv luptele armate, între după-amiaza zilei de joi și a celei de duminică (F. Cardini, *Războinicul și cavalerul*, în *Omul medieval*, coordonator Jacques Le Goff, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 73).

⁶ J. Huizinga, *Homo ludens*: p. 170; Idem, *Amurgul evului mediu*, București, Editura Meridiane, 1993, p. 104 și urm.

⁷ Dacă războinicii medievali aveau o etică întemeiată pe curaj, pe fidelitate față de conducător și pe loialitatea pentru tovarășul de arme, etica propriu-zis cavalească se fundamentează pe canoanele religioase ale conciliilor de pace și se bazează pe serviciul datorat Bisericii și pe protejarea celor mai slabi împinsă până la sacrificiul de sine (F. Cardini, *op. cit.*, p. 74-75).

⁸ Extras din *Cronica lui Wawrin*, în N. Bogdan, *România în secolul al XV-lea. O reconstituire în linii largi a perioadei patriarhale a Neamului, pe temeiul cronicei lui Wawrin, reprodușă aici în versiune românească, în paralel cu textul original*, <București>, Colecția Justinian, 1941, p. 107.

⁹ În acest sens, acțiunile ofensive antiotomane desfășurate pe linia Dunării în 1445 de corpul expediționar cruciat comandat de Walerand de Wavrin, în cooperare cu forțele muntene comandate de Vlad Dracul și cele ale lui Iancu de Hunedoara sunt elocvente.

¹⁰ În ceea ce privește data bătăliei pot fi identificate trei direcții majore de interpretare. Prima dintre acestea susține data de 10 octombrie 1394 (A. Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrân împotriva acingiiilor de la Karinovasi* (1393), în Idem, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 153; N. Constantinescu, *Puncte de vedere asupra datării bătăliei de la Rovine („17 mai 1395”)*, în „Revista

strategic, neavând, astfel, consecințe directe asupra evoluției războiului. Aceasta nu minimalizează importanța victoriilor, dar subliniază necesitatea unei analize mai nuanțate a războiului medieval.

O asemenea abordare complexă a fenomenului război în evul mediu trebuie să țină seama atât de o serie de condiționări ale confruntării armate propriu-zise, cât și de existența/utilizarea simultană de către factorii de decizie politico-militară a unor forme „atipice”. În această ultimă categorie pot fi incluse – în ciuda anacronismului termenilor – forme ale războiului economic¹¹, psihologic¹², imagologic¹³ sau biologic¹⁴.

Istorică”, București, 1990, 1, nr. 7-8, p. 783-802; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. II, București, Editura Corint, 2000, p. 297-304). O a doua orientare afirmă că lupta s-ar fi dat la 17 mai 1395 (Al. V. Diță, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în *Marele Mircea Voievod*, București, Editura Academiei republicii Socialiste România (= EAR), 1986, p. 254-277; Idem, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – Victoria românească de la Rovine* –, București, Editura Roza Vânturilor, 1995, passim; N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 298-302; M. Maxim, *Cu privire la înțelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod*, București, EAR, 1986, p. 376; V. Veliman, *Domnia lui Mircea cel Mare în viziunea istoriografiei otomane (sec. XV-XVII)*, în *Marele Mircea Voievod*, p. 428-429; Fl. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 88). La aceste opinii se adaugă cele care susțin desfășurarea a două sau mai multe campanii ale lui Bayezid la nord de Dunăre (Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, EAR, 1970, p. 51-53; S. Iosipescu, *De la bătălia de la „Rovine” la istoria polonă a lui Jan Długosz*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol””, Iași, 1986, 23, nr. 2, p. 707-712; Idem, *Două chestiuni de geografie istorică: I. În Podunavia sub Marele Mircea Voievod al Țării Românești; II. Locul bătăliei de la „Rovine”*, în *Marele Mircea Voievod*, p. 441) sau plasează lupta la sfârșitul verii sau în toamna anului 1395 (T. Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, EAR, 1991, p. 77-81).

În ceea ce privește localizarea bătăliei, cele mai vehiculate ipoteze sunt fie sudul Olteniei, fie zona Argeșului. La acestea se adaugă localizarea pe lalomița, fantezistă, păstrată de tradiția cronicărească târzie (*Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecscu și D. Simonescu, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 13).

¹¹ B. Al. Halic, *Forme ale războiului în Țara Românească a secolelor XIV-XVI, (I) Elemente ale războiului economic*, în „Gândirea militară românească. Revistă de teorie și știință militară editată de Statul Major General al Armatei Române” (= GMR), București, 2001, 12, nr. 2, p. 127-133

¹² Idem, *Forme ale războiului în Țara Românească a secolelor XIV-XVI, (III) Elemente ale războiului psihologic*, în GMR, 2001, 12, nr. 4, p. 169-174

¹³ Idem, *Aspecte imagologice ale pregătirii de către Mihai Viteazul a campaniei din Moldova. Imaginea în mediul otoman*, în „Revista Fundației Culturale științifice Mihai Viteazul – Călugăreni”, 2000, 6, nr. 8, p. 29-33; Idem, *Pregătirea campaniei din Moldova. Interpretare imagologică*, în „Revista de istorie militară”, nr. 3 (61), 2000, p. 24-28; Idem, *Considerații asupra acțiunilor imagologice desfășurate de Mihai Viteazul*, în „Muzeul Național”, București, 2001, 13, p. 3-9.

¹⁴ Idem, *Forme ale războiului în Țara Românească a secolelor XIV-XVI, (II) Elemente ale războiului biologic*, în GMR, 2001, 12, nr. 3, p. 127-133

Dincolo de aspectul său spectaculos – datorat, în bună măsură, caracterului ludic al confruntărilor epocii – războiul medieval se desfășoară după un stereotip care frizează monotonia. În majoritatea cazurilor confruntările au loc în perioada călduroasă a anului – cel mai frecvent în intervalul mai-octombrie¹⁵ – beligeranții își concentrează forțele în raioane sau din mișcare, se execută marșul – de regulă pe o singură coloană – până în zona de operații, cele două armate se confruntă în una sau mai multe bătălii – din care una, de regulă ultima, este decisivă pentru soarta războiului sau a campaniei – apoi, după atingerea scopului războiului se consolidează – politic și militar – noua situație. În cazul în care războiul se prelungește, trupele se retrag la iemat – prin dizolvarea armatei¹⁶ sau în cantonamente speciale¹⁷ –, în anul următor luptele fiind reluate după aceeași formulă.

Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că de-a lungul perioadei care face obiectul analizei mele configurația generală a războiului suferă o serie de modificări esențiale. Astfel, dacă până la mijlocul secolului al XV-lea s-a dus un război dur, cu accente de război total, la care participa cvasi-totalitatea populației aptă de luptă¹⁸, în secolul al XVI-lea apare o pronunțată tendință de profesionalizare a structurilor militare¹⁹

¹⁵ Este motivul pentru care cele mai spectaculoase acțiuni de tip ofensiv desfășurate de principii Țării Românești la sud de Dunăre au avut loc pe timp de iarnă, reușind să surprindă adversarul și să obțină succese remarcabile. Este cazul expediției lui Mircea cel Bătrân împotriva akinci-ilor de la Karânovasî, a raidului executat de Vlad Țepeș în iarna anului 1461/1462, precum și al acțiunilor lui Mihai Viteazul din iarna anului 1594/1595.

¹⁶ Informații interesante asupra acestei probleme se găsesc la de Wavrin, care relatează că flota cruciată, neputând să găsească un loc potrivit pentru a ierna pe Dunăre, a trebuit să se retragă: „/.../ le-a răspuns <lancu de Hunedoara> că /.../ nu era nici un oraș sau cetate în care ei și galerele lor să poată fi în siguranță, pentru că atunci când Dunărea va fi înghețată, turcii vor putea veni cu mari forțe să le dea foc; și că a și trecut sârbătoarea sfântului Remigiu <1 octombrie 1445> și se apropie anotimpul în care de obicei îngheață râul. Îi îndemna deci să se înapoieze la ei cât mai degrabă cu putință, căci după cum spunea, bine ar fi dacă ar putea să fi părăsit acel râu înainte de a îngheța, căci de pe acum se vedea un început de îngheț pe maluri” (Jehan de Wavrin, <Expediția de pe Dunăre>, în *Călători străini despre Țările Române* (= *Călători străini*), I, volum îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1968, p. 122).

¹⁷ Este ceea ce vor face otomanii în timpul Războiului de 13 ani, când au folosit în acest scop Belgradul (A. Decei, *Istoria Imperiului otoman. Până la 1656*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 265 și urm.).

¹⁸ B. Al. Halic, *Considerații asupra oștii celei mari în Tara Românească a secolelor XIV-XVI*, în *GMR*, 2001, 12, nr. 6, p. 162-167.

¹⁹ Fenomenul este generalizat la nivelul întregii Europe a epocii, chiar dacă în alte zone răspândirea instituției mercenariatului cunoscuse o amploare mai mare încă din

și chiar a războiului²⁰. Nu trebuie, deci, să mire faptul că Mihai Viteazul nu mai este voievodul/conducătorul de război care se așează în fruntea oștii celei mari pentru a respinge invadatorul printr-un război generalizat, ci un adevărat antreprenor al războiului. În realitate este vorba de asumarea conștientă a unui nou mod de a duce războiul, mai cinic, mai costisitor²¹ și, în ultimă instanță, mai eficient²². Nu trebuie scăpat din vedere faptul că un asemenea comportament este perfect adaptat sistemului de referință al beligeranților din Războiul de 13 ani, în care atât imperialii, cât și otomanii, au folosit structuri formate din mercenari²³.

În orice caz, trebuie notat faptul că deși configurația generală a războiului se schimbă, confruntările secolului al XVI-lea fiind diferite de cele din secolele anterioare, necesitatea aprovizionării trupelor aflate în campanie ridică o serie de probleme asupra cărora istoriografia tradițională nu a insistat suficient.

Un calcul simplu arată că, în epocă, se consuma zilnic o cantitate de 0,63 kg de cereale pentru un luptător²⁴, ceea ce însemna că o armată de 100.000 de oameni avea nevoie de cca. 63 t zilnic. Pentru operațiuni militare ce durau o lună, necesarul de cereale se ridica la cca. 1.890 t. Este de la sine înțeles că aprovizionarea din zonă cu asemenea cantități era – în condițiile densității reduse a populației²⁵ și a așezărilor

Renaștere (J. Law, *Principiile Renașterii*, în *Omul Renașterii*, coordonator Eugenio Garin, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 38 și urm.).

²⁰ M. Howard, *Războiul în istoria Europei*, Timișoara, Editura Sedona, 1997, p. 29-48.

²¹ Sintagma „banii, care sunt nervul războiului „ apare frecvent în corespondența principelui român (*Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 1. *Documente externe*, București, EAR, 1982, 1, passim).

²² Referindu-se la armatele de mercenari care se înfruntă în Europa secolului al XVI-lea, F. Braudel apreciază că deși acestea „/.../ sunt foarte mărunte, 10.000 sau 20.000 de oameni, 10 sau 20 de tunuri“, au o valoare remarcabilă. Astfel, „/.../ acești 10.000 de oameni sprinteni, înverșunați, nemiloși /.../ reprezintă mai mult decât 50.000 sau 100.000 de oameni de astăzi“ (F. Braudel, *Structurile cotidianului. Posibilul și imposibilul*, București, Editura Meridiane, 1984, 1, p. 46).

²³ Astfel, este menționat un episod petrecut în anul 1605, când voluntarii francezi care apărau cetatea Usturgon, după capitulare, au trecut în slujba otomanilor. La fel, mercenarii valoni care vor trece în tabăra otomană, ca trupă particulară, unde vor servi până la expediția sultanului Osman al II-lea împotriva Hotinului din 1621 (A. Decei, *op. cit.*, p. 290 și n. 2, 296).

²⁴ În general se acceptă pentru consumul individual minim volumul de 3hl de grâu anual (F. Braudel, *op. cit.*, 1, p. 140), adică – considerând că 1 hl = 77 kg – 231 kg.

²⁵ Numărul populației Țării Românești a variat, în cea mai mare parte a intervalului de timp studiat, între 300.000 și 400.000 de locuitori, ceea ce ar însemna o densitate re-

omenești²⁶, ale randamentului mic al culturilor agricole²⁷, precum și ale deplasării trupelor, în general, pe o singură coloană – cvasiimposibilă²⁸.

Calculul prezentat nu include decât necesarul de cereale, dar nu trebuie uitat faptul că o armată nu se întreține doar cu cereale. Este necesară o rezervă de carne – conservată sau în viu²⁹ – furaje pentru cai și, în unele situații, chiar apă³⁰ și combustibil pentru focurile la care se prepara hrana luptătorilor. De asemenea, extinderea utilizării armelor de foc – deși eficacitatea acestora era, în epocă, mult prea redusă pentru a avea un rol decisiv asupra evoluțiilor din câmpul tactic³¹, confruntarea fiind decisă tot de elementele dotate cu armele albe³² – a făcut nece-

lativ constantă a populației de 4loc/kmp (B. Murgescu, *Istorie românească. Istorie universală (600-1800)*, București, Editura Erasmus, 1994, p. 16).

²⁶ În Țara Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea existau simultan cca. 2. 500 de localități (B. Murgescu, *op. cit.*, p. 21), dintre care 24 de orașe și târguri. La o populație de cca. 300.000 de locuitori, din care 10% era populație urbană, populația rurală a Țării Românești era de cca. 270.000 de locuitori, distribuită neuniform în cca. 2.476 de localități rurale. Un calcul aproximativ că un sat avea în medie 100-110 locuitori (adică cca. 20-22 de gospodării), ceea ce însemna – la o distribuție ipotetic constantă – o repartiție de un sat la 25 kmp.

²⁷ Randamentul acestor culturi, în Țările Române, varia între 3:1 și 4:1 la grâu, 3,5:1 la secară, peste 5:1 la orz și mei, cca. 2:1 la ovăz (B. Murgescu, *op. cit.*, p. 19).

²⁸ Producția estimată a unei gospodării era de cca. 15,75 hl de grâu (= 1.212,75 kg), ceea ce însemna că un sat dispunea anual, în medie, de 24.255-26.680,5 kg de grâu. La un consum zilnic de 63.000 de kg, rezultă că o armată de 100.000 de oameni trebuia, în fiecare zi, să-și însușească integral producția anuală a 2,5 sate, adică să controleze o suprafață de cca. 62,5 krnp, ceea ce era, practic, imposibil. Prelungirea, în aceste condiții, a operațiunilor militare timp de o lună însemna rechiziționarea integrală a producției a 75 de sate, repartizate pe o suprafață de 1875 kmp.

²⁹ „/.../ și trebuie ca armata să fie aprovizionată cu praf din came de vită, care cămuri de vită au mai multă substanță nutritivă, preparate cu apă în oală de aramă; și trebuie ca zisa armată să aibă turmă de oi și de vaci, pentru întreținerea și hrana întregii armate /.../” (Ion Dumitriu-Snagov, *Țările Române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus (= Codex Latinus Parisinus)*, București, Editura Cartea Românească, 1979, p. 204).

³⁰ „De ținut seamă când tabăra / .../ nu are nici un râu și nici un torent de partea sa, căpitanul taberei poate să recurgă la aducerea apei cu caii sau cu catării, și să umple butoaie și vase cu apă, ca în ziua luptei călăreții și pedestrașii să poată bea și, pe cea mai mare căldură, ei să poată împărți apă /.../” (*Codex Latinus Parisinus*, p. 249).

³¹ „/.../ loviturile artileriei grele, cel mai adesea, fără nici o îndoială, nu-și ating ținta. Infanteria are o înălțime atât de mică, iar această artilerie este atât de dificil de manevrat, încât dacă ridici foarte puțin țeava tunului, lovitura trece pe deasupra capului; dacă o cobori puțin, lovitura va lovi pământul și nu va mai ajunge la țintă /.../ cea mai mică denivelare de teren, cel mai mic tufiș, cea mai mică ridicătură dintre tine și artilerie îi anulează orice efect” (N. Machiavelli, *Arta războiului*, București, Editura Antet, 1999, p. 86-87).

³² „/.../ militarii cu judecată, vă vor spune, mai întâi, că ei își poartă armele nu pentru că acestea i-ar apăra contra artileriei, ci pentru că îi adăvă contra arbaletelor,

sară aprovizionarea cu pulbere și proiectile pentru artilerie, ceea ce însemna apariția unor noi probleme de logistică.

Informații referitoare la organizarea aprovizionării corpurilor expediționare se întâlnesc în documentele otomane. Relatările se referă îndeosebi la practica organizării din timp a unor puncte de aprovizionare pe itinerariul de deplasare a ordiei³³, în unele situații pentru transport folosindu-se corăbiile ce navigau pe Dunăre³⁴. Aspectul este important din perspectiva posibilităților reale de transport a unor cantități însemnate de subzistențe³⁵. Subzistențele urmau să fie colectate în puncte unde se putea asigura depozitarea și paza acestora³⁶.

Se cuvine a preciza că acest tip de informații vizează strict o anumită etapă a războiului, anume cea a deplasării către zona de acțiuni militare pe teritoriul propriu sau tranzitându-l pe cel al aliatului. În consecință, nu este o problemă pentru autoritățile locale să colecteze proviziile în punctele prestabilite.

Interesante sunt referirile la practica achitării contravalorii bunurilor achiziționate³⁷, ce se pare că era curentă pentru trupele aflate în tranzit

sulițelor, săbiilor, pietrelor și tuturor celorlalte arme pe care inamicul le-ar putea îndrepta spre el" (N. Machiavelli, *op. cit.*, p. 88).

³³ La 27 ianuarie 1566 Süleyman Magnificul poruncește sangeacbey-ului de Siliștra organizarea aprovizionării ordiei ce urma să lupte în Austria în funcție de etapele de marș. Subzistențele trebuiau adunate în punctele de aprovizionare până la 31 martie, deci ordinul a fost transmis cu mai mult de 60 de zile înainte (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României, I, 1455-1774 (=Documente turcești)*, București, EAR, 1976, 1, p. 80).

³⁴ „Mai înainte de aceasta, trimițându-și-se porunca mea ilustră, ți se ceruse să pregătești zaherele și să le încarci în corăbii. Apropiindu-se acuma vremea expediției, îți poruncesc să nu zăbovești, ci să depui toate eforturile și străduințele tale pentru a încărca în corăbii, potrivit poruncii mele de mai înainte, zaherelele amintite și pentru a le trimite la locul unde s-a dat poruncă" (*Documente turcești*, p. 81).

³⁵ Pornind de la premisa că în condițiile de întreținere a drumurilor în epocă, un vehicul de transport nu putea încărca mai mult de 500 kg de cereale, rezultă că o singură căruță putea transporta rațiile zilnice pentru cca 800 de oameni, ceea ce, în condițiile unei ordii de 100.000 de oameni, înseamnă un necesar de 126 de căruțe doar pentru transportul subzistențelor pentru o zi de luptă.

³⁶ În porunca trimisă de Süleyman Magnificul beylerbey-ului Timișoarei la 4 martie 1566, în împrejurările aceleiași campanii împotriva Austriei, se specifică: „/.../ Să pregătești pentru oastea Timișoarei cantități îndestulătoare de orz și făină și să le înmagazinezi în cetățile Cenad și Felnac" (*Documente turcești*, p. 80).

³⁷ La 16 iunie 1566, Süleyman Magnificul scria însoțitorului contingentului românesc: „Am poruncit ca oastea din Țara Românească să nu persecute pe nimeni pe drum /.../ la popasuri să-i stapânești în așa fel pe ostașii Țării Românești încât ei să nu persecute și să nu atace raialele și beraialele. De asemenea, punându-i să cumpere cu

pe teritoriul statelor aliate³⁸ sau în teritoriul propriu, abuzurile fiind aspru pedepsite, chiar dacă vizau populația din teritoriile cucerite³⁹.

Aceste măsuri nu rezolvă însă problema esențială a aprovizionării armatei în teritoriul inamicului, unde organizarea din timp a punctelor de aprovizionare, ca și cumpărarea subzistențelor erau imposibile. De asemenea, transportul individual a unui număr de rații zilnice⁴⁰ nu era o soluție pe termen mediu sau lung. O probează și faptul că în împrejurările retragerii armatei otomane de la asediul cetății Oradea (1598) izbucnește o revoltă a yeniçeri-lor în momentul în care aceștia constată că „pe Tisa nu se afla nici o corabie cu alimente, cum se promisese”⁴¹.

Izvoarele se referă la existența unor structuri logistice⁴², a căror funcționare ar fi facilitată de faptul că fiecare luptător și-ar asigura transportul rațiilor individuale pentru un anumit număr de zile, situație în care

banii lor ce le trebuie, să nu-i lași să iă fără plată fânețuri și merinde” (Documente turcești, p. 84).

³⁸ În martie 1566, Suleyman Magnificul îi porunca lui Alexandru Lăpușeanu să asigure zahereaua pentru corpul expediționar tătar astfel încât „/.../ atunci când ei vor veni, să fie pregătite zaherelele de care au nevoie, iar ei să le cumpere cu banii lor și să nu persecute raialele” (Documente turcești, p. 81-82). O clauză similară – care atestă utilizarea procedurii și de către creștini – se regăsește în textul tratatului de la Brașov din 7 martie 1395 în care se stipulează: „Totodată < să fim datori > a da pomenitului domn rege, și oștirii lui și oamenilor pe care îi aduce cu sine < la război > dacă va merge el însuși acolo, iar dacă nu va merge, atunci oștirii și oamenilor pe care-i va trimite /.../ împotriva acelora /.../ slobodă, pașnică și liberă trecere și hrană totdeauna potrivită pentru banii lor, atât când vor merge într-acolo, și cât vor sta acolo, și se vor retrage de acolo, cât și la întoarcerea lor acasă” (Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române, I (1222-1456), București, EAR, 1977, p. 138-142).

³⁹ Jurnalul (ruzname) campaniei sultanale din 1538 este consemnat faptul că „/.../ doi neferi și-au pierdut capetele pentru că au dat foc unei case”. Trebuie menționat că fapta se produsese în a patra zi după ce ordia intrase pe teritoriul Moldovei (Călători străini, I, p. 384).

⁴⁰ La mijlocul secolului al XVI-lea, Ghislain de Busbecq, ambasadorul lui Ferdinand de Habsburg la Poartă, arăta: „O dată sau de două ori pe zi, ostașii turci beau, în timp de război, o băutură compusă din apă căreia i se adaugă câteva linguri de făină, nițel unt și mirodenii, și mănâncă o bucată de pâine sau câțiva biscuiți; atunci când au. Unii duc cu ei o punguță conținând carne de vită uscată și pisată pe care o folosesc drept făină” (Cf. A. Clot, Soliman Magnificul, București, Editura Artemis, 1997, p. 24).

⁴¹ A. Decei, op. cit., p. 286

⁴² „Comandantul armatei trebuie să aibă întotdeauna în tabăra sa cai sau catări care să tragă cuptoare și râșnițe, pentru a putea coace pâinișoare sau pâini, carne, iar cu râșnițele să macine grâul și cerealele, și legumele din care să facă pâine sau plăcinte pentru hrana armatei amintite. Și aceasta s-a inventat din cauza nevoilor de hrană când se află în părțile dușmanilor sau adversarilor, pentru a putea să trăiască; orașele și armata fără grâu și fără alimente sunt puse în lanțuri fără arme” (Codex Latinus Parisinus, p. 252).

coloana de transport ar urma corpul expediționar înprospătând proviziile individuale⁴³. Chiar și în acest caz, cantitățile necesare aprovizionării unor efective de câteva zeci de mii de luptători sunt uriașe pentru potențialul de achiziționare, depozitare și transport din epocă⁴⁴. De asemenea, trebuie avută în vedere lungimea nepermisă a coloanei de marș. În consecință, apreciez că este puțin probabil ca să fi fost posibilă, în condițiile epocii, asigurarea aprovizionării unor asemenea efective.

În condițiile prezentate mai sus, problema efectivelor reale angajate de beligeranți apare ca o necesară clarificare. Mi se pare plauzibil – cel puțin în acest stadiu al cercetării – ca efectivele totale⁴⁵ să se cifreze, pentru fiecare dintre beligeranți, undeva între 40.000 și 50.000 de luptători. Aceasta conduce la ipoteza că efectivele angajate nemijlocit pe câmpul de luptă nu depășeau 40.000 de oameni, cifrându-se, cel mai probabil la 25.000-30.000 de luptători pentru fiecare parte beligerantă⁴⁶.

Pornind de la aceste considerații, se poate realiza o deschidere importantă în ceea ce privește pierderile înregistrate pe câmpul de luptă, care, teoretic, nu puteau depăși 10-20% din totalul efectivelor angajate. Numeric, acest procentaj reprezintă între 2.500 și 6.000 de oameni,

⁴³ La începutul secolului al XVI-lea se propunea ca aprovizionarea armatei să se facă după modelul anticilor, care „.../ nu coceau pâinea în cuptoare așa cum se face astăzi în orașe, ci se aprovizionau cu făină, pe care fiecare soldat și-o pregătea în felul său și o garnisea cu slănină și untură de porc. Acest amestec îi dădea gust pâinii și menținea vigoarea soldatului. Provițiile armatei se limitau deci la făină, oțet, slănină și untură de porc, precum și orz pentru cavalerie. Câteva turme de animale mari și mici urmau armata /.../. O armată mărșăluia astfel mai multe zile la rând prin ținuturi pustii și dificile fără a suferi de lipsa proviziilor, pentru că ea se hrănea din proviziile ce urmau fără grijă armata” (N. Machiavelli, op. cit., p. 126).

⁴⁴ O relatare despre campania din vara-toamna anului 1595 menționează că oastea ridicată de Sigismund Báthory, numărând cca 14.000 de oameni era însoțită de 3.718 care cu merinde (*Călători străini*, III, volum îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, 1971, p. 621).

⁴⁵ Apreciez că este necesar a opera diferențele dintre efectivele totale care participau la campanie și cele angajate efectiv în bătălie, considerabil mai mici decât primele. În stadiul actual al cercetării este dificil să se aprecieze ponderea celor două categorii de efective, fără a se face concesiile semnificative fanteziei.

⁴⁶ Se impune a avea în vedere faptul că, în epocă, datorită mijloacelor precare de comunicație, informațiile erau distorsionate involuntar. Un exemplu în acest sens este oferit de corespondența lui Pietro di Thomasiis, care inițial, în raportul din 27 mai, estimează efectivele otomane concentrate în vederea campaniei sultanale din Țara Românească la „.../ mai mult de 200.000 de persoane, între care se găesc yeniçeri mai mult de 20.000” (Rapoartele lui Pietro di Thomasiis, în Mircea Dogaru, *Dracula. Mit și realitate istorică*, București, Editura Ianus inf s.r.l., 1994, p. 207), pentru ca în raportul din 14 iunie să revină asupra efectivelor estimate la „.../ 60.000 de persoane utile, alese din întreaga armată printre care erau yeniçeri 25.000” (*Ibidem*, p. 210).

pentru fiecare dintre beligeranți. Raportând aceste cifre la numărul localităților Țării Românești din epocă, rezultă că pierderile – dacă distribuția acestora ar fi fost uniformă – reprezentau 1-2 oameni pentru fiecare localitate. Această situație poate fi considerată o explicație verosimilă pentru ponderile sensibil egale ale resturilor osteologice masculine și feminine din necropolele de secol XIV-XVI cercetate și comunicate până în prezent⁴⁷.

⁴⁷ Laurenția Georgescu, *Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit la Orașul de Floci*, în „Cercetări arheologice” (= CA), București, 1979, 3, p. 243-244; Idem, *Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit la Piuța Petri (1979-1980)*, în CA, 1982, 5, p. 159-164; Idem, *Date preliminare antropologice privind populația medievală de la Piuța Petri din necropola III*, în CA, 1984, 7, p. 149-151; Idem, *Necropolele medievale din Câmpia Română. Secolele XIV-XVI. I. Populația rurală*, în CA, 1992, 9, p. 91-96; Lucian Chițescu, Anca Păunescu, *Cercetările arheologice de la Piuța Petri (Orașul de Floci), Com. Giurgeni, jud. Ialomița. Necropola nr. 4*, în CA, 1986, 8, p. 75-83; Ionel Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*, Brăila, Editura Istros, 1995, p. 73-104, 185-218.